

Ideológiák.

Írta: SZEMENYEI KORNÉL.

Nem a bölcselek meghiggadt, leszűródött értelmű ideológiájával kívánok foglalkozni. Az eszmék fejlődését nem a történelmi visszapillantás tárlatából, sem a bölcselet magasságai-ból kívánom elmélkedés tárgyává lenni, hanem az eszmék terjedésének mindennapi folyamatát, annak gyakorlati oldalát es politikai vonatkozásait akarom tollhegyre venni.

Az eszmék mindennapi fejlődésének történetét vizsgálva, azt az első törvényt állapíthatjuk meg, hogy az eszmék Pallas Athene módjára mindig *egy* szellemből pattannak ki. Soká kell azt a szellemet magába záró koponyái a tanulmányok és elmélkedések pörölyével döngetni, egyszerre azonban meglazulnak eresztékei és a villámcsapás hirtelenségével megszületik az eszme. A születés hirtelensége nem elsőrendűen jellegzetes vonás. De a fontos és nélkülözhetetlen bélyege az eszméknek egyéni származásuk. Két óriási és ma egymással kiegyenlíthetetlen ellentétben küzdő eszmeáramlat, a kereszténység és a socialismus, egyéni eredetűek. A legnagyobb eszmei mozgalmak, a vallási mozgalmak eredete egy-egy nagy vallásalapítóhoz vezet. A legtöbb ember elméjét és lelkét eltöltő eszmék magja egy ember fejéből hullott ki. Ha nem is került ki az eszme a maga teljességében *egy* ember:öl, mégis csak *egy* jelesek emlékéhez fűződik. Krisztus mellett ott van keresztelő Szent János és Szent Pál; Marx mellett Engels és Lassale. Többen – de mindig egyesek: *az eszme sohasem tömegtermék.* Az eszmék felvetői a gondolkodás terén a feltalálók.

Más kérdés, amit most részletesebben érinteni nem kívánok, hogy az eszmék *kiváltásában* az egyes elméjében a

tömegeknek minő hatása van; egyelőre csak azt kívántam megállapítani, hogy az eszme az egyén útján válik a társadalom közkincsévé.

Éppen ez a közkinccsé válás az, ami gyakorlati szempontból bennünket érdekel.

Az eszme fejlődése és elterjedése a legszorosabban összeforrottak. Ha az eszme nem terjed, nem fejlődésképes. Fakuló írásokban lefektetett bármily nagy gondolatok is meddők maradnak, ha azok a tömegben visszhangot nem találtak. Korukat megelőzött egyének és eszmék sorsa ez. Az eszme fejlődéséhez feltétlenül az elterjedés, a tömeghatás kell. Amilyen kizáróan egyéni az eszme keletkezése, épp oly múlhatatlanul szükséges a tömegekre való hatása, hogy hatékony és fejlődésképes legyen.

Az eszmék fejlődésében teljes hasonlóságot találunk a nagy társadalmi szükségleteket kielégítő találmányok elterjedéséhez. Ez természetes is, mert hiszen a találmányokban is egy új eszme valósul meg, csak hogy ez anyagi alakot képes öltetni.

Amíg Stephenson agyát a tanulmányok és elmélkedések pörölyei irtózatosan kalapácsoltak, míg az első gőzmozdonyt megalkotta, minden utána következő mozdonytervezőnek könnyebb és könnyebb dolga volt. Érvényesültek az utánzás és szokás törvényei. Az alapeszme birtokában a tervezőknek idejük és alkalmuk volt a részletekre, a javításokra, úgy hogy ma az egy éves gyakorlattal bíró gépgyári gyakornoknak különb mozdonyt kell tudni szerkesztenie, mint a nagy és halhatatlan feltalálónak. A himlőoltás felfedezése és első alkalmazása nagy szellemi erő kifejtés volt: ma mindennapi primitív orvosi ténykedéssé vált.

Épp így a kereszténység vagy a socialismus alapeszméjének megalkotása a legnagyobb szellemi erők működését feltételezte; azután pedig tanai mindig és mindig nagyobb néptömegek közkincsévé válnak. Ennek az elterjedésnek azután ugyanazok a jelenségek a kísérői, talán még fokozottabb mértékben, mint az anyagi alakot öltő eszmék fejlődésében. Az eszme első megvalósítása minta: a többi utánzás. Aki a mintát megismerte, annak részére utánzása, ismétlése aránylag könnyű feladat.

Az új eszmével is így vagyunk. Megszületett ma s ha visszhangra lel, a tanítványok serege ismétli, *utánozza*, míg a legszélesebb rétegekbe is elterjed.

Ez a folyamat azonban már lényegesen eltér az anyagilag megvalósulható eszmék terjedésétől. Utóbbi esetben ugyanis megvannak az eszme megvalósulásának physikai törvényei is, amelyek a tisztán szellemi eszmék elterjedéséhez nem szükségesek. Az anyagi alakot öltő eszmék fejlődése során tehát ki van zárva, hogy olyan fejlődési állapot állhasson elő, mely az eredeti eszmét elhomályosítja és az eszmével megvalósítani kívánt célt ne szolgálja. A gőzmozdony, mely Stephenson feltalálása óta igen sok módosuláson ment át, alapeszméjét illetőleg ma is ugyanaz. A himlőoltás lényegileg ma is teljesen azonos, mint ahogy azt Jenner gyakorolta. Az anyagilag megvalósítható eszmék fejlődésében az alapeszmét a maga tisztaságában megőrzi a gyakorlat azonnal és folyton ható ellenőrzése.

Másképp áll a dolog azokkal az eszmékkel, melyek anyagi alakot nem ölthetnek, hanem a szellemi és társadalmi életnek sokkal összetettebb világában élnek tovább. Ha figyelembe vesszük, hogy itt is az eszme megalkotója és utánzóí, követői közt a szellemi nagyság viszonya olyan, mint az anyagilag megvalósítható eszmék feltalálói és követőik közt: vagyis hogy az eszme terjedésében mindig kisebb intelligenciával bíró körökre hat, majdnem törvényszerűleg adva van az eszmék *elfajulásának* szüksége. És minél nagyobb, minél korszakot alkotóbb az eszme, tehát minél szélesebb rétegekre hat: annál gyorsabb és annál nagyobb mértékben kell ennek az elfajulásnak bekövetkeznie.

Ez annál is inkább lehetséges, mert a csak szellemi életet élő eszmék változásai tekintetében nem lehetséges a gyakorlatnak azonnal és biztosan ható ellenőrzése. Ha valaki módosítani akar Jenner eljárásán és a beoltottak meghalnak: azonnal megvan a legteljesebb ellenőrzés, hogy a módosítás nem fejlődés, nem haladás, hanem elfajulás. A nemzeti eszme vagy a történelmi materialismus alapeszméjének változatai azonban csak igen erős kritika, esetleg igen hosszú ideig tartó tapasztalatok után lesznek elfajulásnak bizonyíthatók.

»Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat« – tanította

Krisztus – és ezen eszme nevében inquisíciót gyakoroltak. »Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre«, monda utolsóvacsorája alkalmából – és véres harcokat előidéző dogmák meredtek búcsúzó szavaiból. »Adjátok meg a császárnak, ami a császáré«, mondja, és e tan nevében VIII. Gergely le akarja igazni a világi hatalmat. »Bizony mondom nektek, nehezebb a tevének a tű fokán átmennie, mint a gazdagnak mennyek országába jutnia.« Minő mélyreható, óriási gazdasági és socialis intelem nyilatkozik meg e szavakban. És másfélezer év múlva az egyházi trónon II. Gyula pápa ül . . .

Minden tőke rablásból vagy a munkások igazságtalan megrövidítéséből ered, tanítja minden szakszervezet és egymásután gyűjti össze szorgalommal és takarékosággal a munkásintézmények millióit. A tőke és munka közt nincs kiegyenlítődség, csak egy társadalmi forradalom változtathatja meg a capitalista társadalmat. És a társadalmi forradalom helyébe lép a békés fejlődés, a socialis reform; és a forradalmi öklök erejének félelmesebb hatalommal szegeznek a tőke hatalma ellen az összesprórolt milliók *tőkeerejét*.

Az eredeti alapeszmének tehát teljes elfajulása állott elő. Nem állítom, hogy amit most elfajulásnak mondtam, nem volt olykor a továbbfejlődésnek és haladásnak egy-egy mértőföldköve. Tehát az elfajulást nem az összeség és nem a fejlődés szempontjából hangsúlyozom. Csak az *eredeti* alapeszmét illetőleg állapítom meg, hogy az elfajult. Annál inkább helyes ez a megállapítás, mert az elfajult eszmék hirdetői rendszerint nemcsak, hogy nincsenek tudatában annak, hogy az általuk hirdetett eszme fejlődésének minő szakaszában van, hanem azt hiszik és azt hangsúlyozzák, – akár tudatosan, akár öntudatlanul, – hogy az eszmét a maga eredetiségében és tisztaságában őrzik, szolgálják és adják tovább.

A földön lakó sok milliónyi katolikus közül hányan vannak, akik igazán ismerik Krisztus tanításait? Hányféle tant hisznek és hirdetnek ugyanazon forrásra hivatkozva. A socialis mus milliós hadseregére nézve ugyanez áll. Még a vezetők is másképp és másképp magyarázzák az eszme feltalálóját, MARXOT és másképp és másképp alkalmazzák a gyakorlatban. Mégis mindegyik az eszme forrására esküszik; azt hiszi a forrás kristály tiszta vizéből merít, és nem látja – esetleg

nem akarja látni, – hogy már az eszmék fejlődésének tengerén hánykódik iránytalanul.

Ez a fejlődési folyamat minden eszmének közös sorsa. Minél nagyobb és hatékonyabb az eszme, annál inkább válik sorsává; ez világosan következik a fentebb kifejtettekből.

Vagyis minden igaz és mély eszme további hirdetése során *ideológiává* változik. És hirdetői nem is veszik észre, mennyire mást mondanak és mást cselekesznek, mint aminő tanokra hivatkoznak, át vannak hatva az eszme fényes bűvkörétől, és nem veszik észre, hogy minden lépésük és minden gondolatuk, melyet a társadalmi kényszerűség parancsol reájuk, beleütközik az eszmébe, melyet magyaráznak, vagyis most már félre magyaráznak, hogy a napi szükségletekhez tudják alkalmazni. Így válnak maguk is ideológusokká.

Minden eszme, mely nagy tömegekre kivan hatni, kell hogy alapgondolatát egy szóba, vagy mondatba sűrítve tegye alkalmassá arra, hogy a kisebb intelligenciával bírók emlékezetébe legyen képes vésődni. Jelszóvá kell jegeczesednie.

»Szeresd felebarátodat mint tenmagadat« ebben tényleg megvan a krisztusi erkölcs minden tanítása.

A »társadalmi forradalom« jelszó rendkívül élesen megvilágítja MARX tanítását.

Ez a hatásnak és elterjedésnek, hogy úgy fejezzem ki magam, nélkülözhetetlen technikai segédeszköze. Olyan, mint az anyagilag megvalósítható észménéi a gazdaságosság. Ha a gőzgép előállítás drágább volna, mint a vele elérhető haszon, a gőzgép sohasem terjedhetett volna el. Ha egy-egy himlőoltás egy tehén életét kívánta volna áldozatul, nem terjedhetett volna el.

Tanítások, melyek nem képesek alapeszméjüket oly módon előállítani, hogy egy átlagos emlékezettel bíró elme megvehesse a maga számára, épp úgy ritkaságok maradnak, mint a gazdaságilag nem értékesíthető találmányok, vagy a tudósok szűk körére szorítkoznak, mint az igen drágán megvalósítható találmányok.

Az eszme tragikuma, hogy csak aprópénzre váltva képes hivatását teljesíteni. Bármennyire eltorzultak a kereszténységnek vagy a socialismusnak alaptételei,¹⁾ csak így volt lehet-

¹⁾ Itt most teljesen irreleváns, hogy az alaptételek önmagukban helyesek-e, vagy sem.

séges, hogy világra szóló hatást fejthettek ki és hatásuk össze sem hasonlítható, pl. BACON vagy BOLYAI hatásával.

Az eszme fejlődéséhez szükséges, hogy jelszóvá tudjon alakulni. Ezzel lesz forgalomképes aprópénzzé. De ezzel inkább egyúttal a legnagyobb kopásnak is. Az aprópénzt nem hamisítják, mert már önmagában sem bírja névleges értékét. Így vagyunk az aprópénzre váltott eszmékkel is. Apró hirdetői nem akarják hamisítani, de csekély intelligenciájuk, még az apró eszmetörődék névértékét sem képes megadni.

Minél egyszerűbb, minél felötlőbb a jelszó, annál hatékonyabb, annál szélesebb körökre terjed, de éppen ezért annál tágabb teret ad az elfajulásra, és annál nehezebb az eszme tisztaságának ellenőrzése. Aki hamis ezresek hoz forgalomba, azt hamar elcsípi, – aki hamis hatásokon ad túl – azt rendszeren nem fedezik fel.

Az eszmék fejlődésében ezek a folyamatok törvényszerűleg bekövetkeznek. A gyakorlati életben, amikor tehát az eszme már elterjedt, a mese megfordított)aként rendszeren számbört találunk az oroszlánon. Ez a gyakorlati czélszerűségi szempontból többféleképp ítéhető meg, – de ha az eszmék fejlődését tudományos tárgyilagossággal akarja megvilágítani, akkor csak az a tény bír fontossággal, hogy *az eszmék fejlődésének ez a törvényszerűsége*. És azért, ha a gyakorlati életben az eszméket tan alakban hirdetik tovább, ennek nincs nagyobb jelentősége, mert ez épp úgy a társadalom normális és törvényes működéséhez tartozik, mint pl. az, hogy a társadalom a convencionális hazugságok szövedékével van behálózva. Minél inkább felismerjük ennek a ténynek társadalmi törvényszerűségét, annál kisebb lesz a gyakorlati jelentősége.

Csak arra kell ügyelni, hogy tudományos, vagy legalább is annak tartott körök, ne dobálózzanak könnyelműen az »ideológia« jelszavával, lecsúszva a tudományos tárgyilagosság ösvényéről, gyakorlati bírálatokat hangoztatva és tudományos köntösben ideológiának gúnyolva eszméket, melyek helyébe ismét csak olyan jelszavakat tudnak tenni, melyek nem kevésbé az »ideológia« elnevezésre alkalmasak.